

Abraham: Weg uit Oer maar waarheen?

Een paar jaar geleden werd mij gevraagd een bijdrage te leveren aan speciaal nummer van een tijdschrift: Onder het thema: de ene broer is de andere niet. De mijne moest gaan over Isaak en Ismael, Abrahams twee zonen. Ik aanvaardde het verzoek als ik mijn titel mocht aanpassen: de éne broer is de andere. Abraham wordt gezien als de vader van alle gelovigen. Volgens de bekende oudtestamenticus Claus Westermann is 'Abraham zowel de vader van de godsdienst van Israël als de Islam!' Joden, christenen én moslims voeren hun geestelijke en, ook wel lichamelijke afstamming alle drie terug op Abraham: via resp. de lijn van een Isaak of Ismael. De profeet Mohammed ziet zich als een afstammeling van Abraham via de lijn van Ismael. Als verhaald wordt van Mohammeds hemelreis ontmoette hij, zo wordt verteld ook Abraham. Later zei hij zich op niemand zo zag leek als op hem.

Wij christenen hebben geleerd de verhalen zo te lezen dat het gaat om Isaak boven Ismael, Jakob boven Esau met als conclusie never the twain shall meet (Kipling). Maar dan hebben we de verhalen toch niet echt goed begrepen. Als Abraham wordt begraven dan zijn de broers Ismael én Isaak toch maar weer samen!

Wat verbindt wat de drie lichamelijke en of geestelijke nazaten, jood christen én de moslim? De drie zijn verbonden in het éne verhaal van de Exodus: Weg uit Oer. In de drie boeken (Tenach, Evangelie én Koran). Of zo U wilt OT, NT én de Koran, of in het Arabisch Tawra, Indjil én de Qurân (waar joden, christenen én moslims zich op beroepen) draait het om één Narrative, één samenhangend verhaal. Daarbij is het uiterst belangrijk nooit te vergeten dat geldt: eerst de Tenakh, dan het Nieuwe Testament en dan de Koran (zoals Pls zegt: eerste de jood en dan de 'Griek'. Er kan en mag nooit sprake zijn van substitutie, vervanging, opheffing, afschaffing van de Tenakh door het Nieuwe Testament en/of de Koran. Jezus als de vervulling van de wet, betekent dat hij de 'vleesgeworden' Thora is (Mtt 5:17). Hij is niet het einde (*telos*) van de wet (Thora) (Romeinen 10:4), maar juist het doeleinde, de bevestiging ervan. Mohammed als het zegel van het profeteerschap (Q 33:40) betekent niet het einde of afsluiting, maar de bezegeling door God in zijn profeteerschap.

'Mensen van de weg' werden de eerste volgelingen van Jezus genoemd (Hnd), zoals joden de mensen van de Thora, (de tien woorden, de 10 wegwijzers die God wijst door de woestijn van het leven. Zo geldt dat ook voor de moslims. Ook zij zien zich z elf als de mensen van de weg: Sharia. Dat moet je net zoals Thora niet vertalen met 'wet' in de wettische zin van het woord (wet op wet, eis op eis), maar als weg. Ik woonde een paar jaar in Cairo op de Sharia Abu Alam. Dat was niet de Abu Alam wet, maar de Abu Alam weg. Die straat was trouwens vlak bij dat Tahrîr plein, weet U wel waar de Arabische lente uitbrak. Wat is de betekenis van die naam Tahrîr? Bevrijding. Vanuit die bevrijding loopt de weg naar het beloofde land, het land van de belofte, het land waar recht en gerechtigheid zal heersen. In die zin zijn wij alle drie (jood, christen, moslim) Exodus gangers, migranten, emigranten, vreemdelingen als wij luisteren naar de stem van de Eeuwige: "Here God, wij zijn vervreemden door te luisteren naar uw stem. Breng ons saam met uw ontheemden naar het nieuw Jeruzalem.").

Alles draait om hét grote Exodus verhaal: de bevrijding, de verlossing uit onderdrukking om te beginnen met de uittocht van Abraham uit Mesopotamië (Oer). Waarom gaat hij daar weg? Abraham moet wegtrekken uit het land en de stad van koning Nimrod. Abraham moet breken met deze onrechtvaardige heerser, de vorst van Assur, Babel, de stichter van Nineve. Nimrod is de eerste geweldpleger op aarde. Vorsten als Nimrod achtten (trouwens zoals talloze heersers na hem in zekeer zin tot op de dag van vandaag achtten zich Gode gelijk of gedargen zich zo. Abraham raakt op een keer in een twistgesprek met Nimrod daarover. Als U dan als God bent die elke ochtend de zon laat opgaan in het Oosten laat U hem dan opgaan in het Westen. Maar zulk soort vorsten hebben weinig gevoel voor humor en hij tracht Abraham daarom te doden zoals een latere collega Sadrach, Mesach en Abednego in de vurige oven. Abraham uit de vlammen gered. Abraham wordt samen met Lot bevrijd en gsaan op hun weg naar 'het land dat God gezegend heeft' (Q 21:71; vgl. 29:26). Hij wordt bevrijd uit die stad des verderfs zoals later zijn neef Lot op zijn beurt uit Sodom en Gomorra, de ongestrijde, vreemdelingen haten stad.

Abraham: Weg uit Oer maar waarheen? Naar het beloofde land, het land ik U wijzen, het land waar Ik Mij zal laten zien. Er worden in Bijbel en Koran verschillende halte plaatsen genoemd: Haran, Egypte en Mekka! De Koran noemt de uittocht naar Mekka (Q 3:96), een emigratie die pas voltooid wordt als hij samen met zijn zoon Ismael de Ka'ba bouwt (Q 2:125, 127; 3:97; 22:26), het huis van God, Bethel. Abraham is een *imam* (leider) van de mensheid (Q 2:124). Hij is exemplarisch. Steeds heb je te maken met *hervertellingen van de Exodus* te maken wat in andere tijden, op andere plaatsen en in andere omstandigheden.

Abrahams vertrek uit de stad Ur der Chaldeeën klinkt als een anticipatie op de Exodus (Gen. 15: 7; vgl. Neh. 9:7; Hebr. 11:8): de Exodus van het volk Israël onder leiding van Mozes uit Egypte. trouwens, let wél: de Exodus uit Egypte geldt niet exclusief voor het volk Israël alleen. De profeet Amos 9:7 zegt: Bent u Mij niet evenveel waard als de zonen van de Kusieten, u, zonen van Israël? – godsspraak van de HEER. 'Heb Ik niet Israël uit Egypte geleid, de Filistijnen uit Kaftor, Aram uit Kir? (Dit gaat nota bene over Israels vijanden. Dus de oude overleveringen van de Exodus worden opnieuw uitgelegd en steeds opnieuw geactualiseerd! (Hosea 11:1, 12:10; 13:4; Amos 3:1). (Heb ik de Syriërs, de Iraki's en de Palestijnen soms niet bevrijd?).

Jezus en de Exodus

Het Nieuwe Testament kent dezelfde 'Exodus grammatica'. Op de berg van de 'verheerlijking (transfiguratie) heeft Jezus een ontmoeting heeft met Mozes en Elia (wet en de profeten). En waarover spraken die drie daar op die berg? Over Jezus' Exodus in Jeruzalem (Lucas 9: 30,31).

Als Dritte im Bunde treedt de profeet Mohammed in de voetsporen van vader Abraham, wordt een leider van de Exodus, hidjra in het Arabische. Hij moet breken met het onrecht en de onrechtvaardige leiders van Mekka en op weg gaan naar de nieuw stad, Medina (dat ook stad betekent), de stad die de bijnaam 'Licht stad zal krijgen. Deze Exodus wordt het prototype voor alle gelovigen weg van onderdrukkende ongelovige regeerders. Zoals in de Psalmen (121:8) gebeden wordt dat God 'uw uitgang en uw ingang mogen bewaren van nu aan tot in eeuwigheid', zo roept de Koran op God te bidden om een goede uitgang en een goede ingang te verzekeren` (Q 17:80). Vgl. Q 4:75). Nog voor dat de eigenlijke Exodus, hidjra uit Mekka plaatsvindt wordt verteld van Mohammeds nachtelijke reis (*isra*). Die nachtelijke reis is in feite als een Exodus ervaring (Q 17:1). Deze nachtelijke reis is de geestelijke beleving van de Exodus van de profeet en de Mekkaanse gelovigen uit hun lokale situatie van onderdrukking en ellende in Mekka van die tijd, en zich 'het heilige land' voor ogen te stellen en zich in gebed op Jeruzalem te oriënteren (*qibla*) (Q 17:1).

Is het trouwens ook niet treffend dat na Mohammeds Exodus uit Mekka zijn aankomst in Medina plaats vond op het moment dat de joden in Medina de Grote verzoendag (*Jom Kippur*) vierden? (een jaarlijks feest op de 10e dag van het Nieuwjaar een vastendag en boetedag waarbij zich Mohammed aansloot?

Een vader had twee zonen.

Eerst wordt Ismaël, daarna Izaäk geboren. Na de geboorte van Izaäk wordt Hagar en Ismaël door Abraham vanwege de jalousie van Sara de woestijn in gestuurd. Hagar dreigt in de woestijn van dorst om te komen, maar God ziet naar haar om en zij ontdekt een put die de naam krijgt Lachai - Roï, 'Heb ik ook omgezien naar Hem die naar mij ziet?' (Gn 16:13). De eerste maal dat wij in de Bijbel horen dat God naar iemand 'omziet' is deze egyptische of Arabische vrouw, zoals God later zou omzien naar de lage staat van zijn dienstmaagd Maria. Volgens de islamitische traditie stuurt Abraham Hagar en Ismaël niet *alleen* de woestijn in, maar vergezelt hen beiden zelf tot in Mekka toe! Ook joodse exegeten die onder moslims leefden legden die verbinding van Abraham met Mekka. In Mekka laat Abraham Hagar en Ismaël aan hun lot over. Als het water dat Abraham heeft meegegeven op is (Gn 21:15), vreest Hagar voor haar leven en dat van haar dorstige kind en rent uit angst tussen twee heuvels heen en weer. De kleine Ismaël krabt in het zand en helpt zo de bron Zamzam te ontdekken. Hier ligt de oorsprong van de latere ceremonie tijdens de pelgrimsreis (*hadjj*): het snel heen en weer lopen van een bepaald traject. De heuvels zijn niet ver van de Ka'ba, het heiligdom, 'het heilige huis', de Ka'ba in Mekka. Tijdens de pelgrimsreis wordt ook uit de Zamzam bron gedronken. Volgens de traditie zijn Hagar als ook Ismaël in de 'Ismaël omheining' (Hidjr Ismâ'îl) samen begraven nabij de Ka'ba.

Hagar maakt dus nog vóór Ismaëls geboorte een Exodus ervaring mee: Zij vlucht uit de verdrukking van haar slavenrol onder Sara de woestijn in en ervaart daar Gods beloftevolle ontmoeting met God. De naam Hagar kan men afleiden van het Arabische woord voor 'emigratie', *hidjra*. Zo betekent Hagar 'emigrant'. De eerste menselijke tranen waaraan de Bijbel herinnert zijn die van Hagar, de eerste vrouw die verstoten werd, in anticipatie van alle vernederde en verlaten vrouwen in de wereld. Zo is er dan al in het verhaal van Hagar en Ismaël sprake van de verbinding met deze stem van de angst, die de dag van later uittochten, Exodussen aankondigt (Hayek). Ismaël was de eerste 'stem was die roept in de woestijn, bereid de weg voor de Heer'.

Komen de drie tradities niet in conflict met hun eigen oorsprong wanneer zij Abraham uitsluitend tot de vriend van de synagoge, de kerk of de umma maken? Abraham wordt daar niet getekend als onverdraagzaam ten opzichte van andere godsdiensten. De eikenbomen van Mamre worden niet omgehakt, zoals Bonifatius zou doen. Hij bouwt er een altaar naast. Er mogen verschillen zijn tussen Isaäk en Ismaël zijn, deze laatste noch zijn nakomelingen worden door God afgeschreven. De veelal bij ons bestaande afkeer voor Ismaël wordt in de Bijbelverhalen door God niet gelegitimeerd. De erfenis van Abraham kan niet uitgelegd worden als exclusief aan één nazaat te behoren wie dan ook. Het komt op het geloof aan. Verschillen die er tussen de drie bestaan kunnen ter sprake gebracht worden in een gesprek tussen de kinderen van een familie, kinderen van de ene vader, die in de drie Boeken: 'Vriend van God' genoemd wordt.

Misschien is het goed om deze conclusie te trekken: Niet de nazaten van Abraham zijn de gelovigen, maar zoals Willem Barnard gedicht heeft (en wij met het liedboek met hem meezingen): Allen die geloven zijn Abrahams geslacht.

''''''

Eens bezocht iemand de 'Heilige Grafkerk' (of zoals de Arabieren die noemen Qanîsat al-Qiyâma, 'Kerk van de Opstanding'), in Jeruzalem, toen een stoet pelgrims binnenkwam. De gids stond stil bij een fresco die zich daar bevindt van het offer van Abraham. Ineens werd hij getroffen door diens opmerking: 'Volgens de joden en de christenen was het Isaäk die Abraham bereid was te offeren, maar het was Ismaël'. Daaruit bleek dat het om een groep moslimse pelgrims ging. Hoewel de Koran in het midden laat welke zoon van Abraham het was, wordt door de islamitische traditie inderdaad meestal Ismaël genoemd als degene die Abraham bereid was te offeren. Hij wordt dan ook vaak gezien als de stamvader van de Arabieren en omdat de meeste Arabieren moslims zijn, ook als het symbool voor de moslims als zodanig. Iemand uit het gezelschap vroeg toen aan die gids: 'Waarom zeggen de joden en de christenen dat? De gids antwoordde: "Omdat joden en christenen geen plaats in hun hart hebben voor Ismaël'.

De poging tot verzoening met beroep op Abraham werd gedaan bij het historische bezoek van de Egyptische president Sadat op 20 november 1977 toen hij in zijn rede voor de Knesset o.m. zei: 'Ik ben vandaag hier gekomen, op hechte grond om een nieuw leven vorm te geven en vrede te stichten. Wij houden allen vat dit land, het land van God, wij allen, moslims, christenen en joden, aanbidden God. Gods leringen en geboden zijn liefde, oprechtheid, zekerheid en vrede : 'Het moest zo zijn dat mijn reis naar u, deze vredesmissie, samenvalt met het islamitische feest, het heilige Feest van de Offerande, toen Abraham - vrede zij met hem - stamvader van de Arabieren en joden, in overgave aan God en niet uit zwakte, maar door een reusachtige geestelijke kracht en uit vrije wil, zijn eigen zoon offerde, daarmee een krachtig en onwankelbaar geloof verpersoonlijkend, in idealen die voor de mensheid een doorslaggevend betekenis hebben gehad. .. Ik herhaal met Zacharias: Liefde, gerechtigheid en rechtvaardigheid. Uit de heilige Koran haal ik de volgende versregels aan: 'Wij geloven in God en in wat ons is geopenbaard en wat aan Abraham, Ismaël, Isaäk, Jakob en de stammen van Israël was geopenbaard., En in de boeken gegeven aan Mozes en Jezus en de profeten door hun Heer die geen onderscheid tussen hen maakte'. Daarmee stemmen we in. Salam Alekum -vrede zij met u.

Vgl. Anton Wessels, Thora, Evangelie en Koran. 3 Boeken, 2 steden. 1 verhaal. (Kok) Kampen 2011 (derde druk)

Met vriendelijke groet,
Anton Wessels